

הראשון לציון הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א

מוצרי חיטה אורז ונבטים לברכה ותרומות ומעשרות

ראשי פרקים:

- א. סוגיות הגמ' והראשונים
- ב. השואת אורז לחיטה
- ג. חיטה מבושלת
- ד. אורז מבושל
- ה. מסקנת ההלכה בחיטה מבושלת
- ו. מסקנת ההלכה באורז מבושל
- ז. ברכת אורז שלם
- ח. מה יברך בספק
- ט. תבשיל מרוסק
- י. פרכיות אורז
- יא. סיכום דיני ברכות בשלוח ופרכיות אורז
- יב. דיני נבטים לתרומות ומעשרות ולברכה
- יג. סיכום דיני נבטים לתרו"מ ולברכה

א. סוגיות הגמ' והראשונים

איתא במס' ברכות (לז ע"א):

הכוסט את החיטה – מברך עליה בורא פרי האדמה.
 טחנה אפאה ובשלה – בזמן שהפרוסות קיימות, בתחילה, מברך עליה
 המוציא לחם מן הארץ, ולבסוף, מברך עליה ג' ברכות...
 הכוסט את האורז – מברך עליה בורא פרי האדמה.
 טחנו אפאו ובשלו, אעפ"י שהפרוסות קיימות, בתחילה, מברך בורא מיני
 מזונות ולבסוף, ברכה אחת מעין שלוש...
 ואח"כ הגמ' הביאה ברייתא אחרת בענין האורז כנ"ל, אך שם נאמר בסופה:
 אבל אחריו ולא כלום.

ופירש רש"י:

כלומר אין טעון מברכת פירות ארץ ישראל ולא כלום, אלא ברכת בורא נפשות, ככל מידי דליתיה משבעת המינים.

וכן פסק הרא"ש (שם) בענין ברכה אחרונה, והביא את דברי רש"י הנ"ל. למעשה יש שם בגמרא מספר שיטות בענין האורז. לדעת ר' יוחנן בן גורי, דין אורז כדין דגן, ואם עשאה כעין פת – מברך בתחילה המוציא, ולאחריו ברכת המזון. וכבר אמרה הגמ' (פסחים קיד ע"ב): "שמע מיניה דרב הונא לית דחייש להא דר' יוחנן בן גורי".

ישנה בגמ' סברה נוספת, של רבן גמליאל, שבתחילה מברך "מזונות" על האורז, ולבסוף – "ברכה מעין שלוש".

סברה אחרת, והיא הסברה של רב ושמואל – פת העשויה מקמח אורז, מברך בתחילה "שהכל נהיה בדברו" ולבסוף – "נפשות".

לדעת חכמים עפ"י מסקנת הגמ', והוא מה שאנו נוהגים, שעל האורז מברך בתחילה "מזונות" ולבסוף ברכת "בורא נפשות רבות".

ועי' ברשב"א שהביא גאונים שפסקו הלכה כרב ושמואל, אבל הרמב"ם (הל' ברכות פ"ג ה"י), הרי"ף (דף כו מדפי הרי"ף), הרא"ש (ברכות פ"ז סי' ח), שו"ע (או"ח סי' רח סעי' ז) ועוד אחרונים פסקו כחכמים.

ועי' לראשון לציון (דף יא של הספר על דף לו ע"א) שהביא שמשמע מדברי הרמב"ם שכתב בהקשר לכוס חיטה ואורז שמברך בורא פרי האדמה, שמדובר בחיטה ואורז קלויים, ואין מדובר שכוס אותם חי כמות שהם, שהרי הרמב"ם פסק (הל' ברכות פ"ח ה"ג) שכל פרי או ירק, הנאכל מבושל ולא נאכל חי – ואכלו חי – מברך עליו "שהכל", כיון שאין זו דרך אכילתו. וכתב שם שהוא תמה על כך שהשו"ע (סי' רח סעי' ד) כתב שמברך עליהם בורא פרי האדמה אפי' אם אוכלם חיים. ולדעתו, ההגדרה של אורז שמברך עליו אדמה, היינו אם צריך ללועסו, שהם גפרדים אחד אחד – משמע שלא כדרך בישולו, ואם אין צריך ללעסו, שהוא מעשה קדרה – מברך "בורא מיני מזונות", עי"ש. (מה שכתבנו לעיל משם רש"י והרא"ש שברכה אחרונה, ברכת בורא נפשות רבות – חז"ל מגדירים אותה – "ולא כלום", עי' בדברי המעדני יו"ט אות י').

ב. השואת אורז לחיטה

כתב הרא"ש (ברכות פ"ז סי' ח) וז"ל:

הלכך על אורז, אם אפאו ועשה ממנו פת או שבישלו ועשאו כעין דייסא – מברכים עליו תחילה בורא מיני מזונות, אע"פ שאינו מן שבעת המינים, כיון שזה נקרא מזון, כי הוא משביע וסועד את הלב; ואחריו בורא נפשות רבות, דלא נתקנה ברכה מעין שלוש כי אם על שבעת המינים.

וכתב הדברי חמודות (שם אות כב) משם הב"י שלדעת הרא"ש:
 דוקא שנתמעך האורז יפה, דהוי כמו דייסא; הא לאו הכי אעפ"י
 ששלקו, אינו מברך עליו אלא בורא פרי האדמה, דבכלל כוסס הוא.
 כמו אם היה כוסס חיטה, שאם החיטה שלמה – ברכתה היא בורא פרי האדמה,
 ועי' (שם אות כא) מה שכתב בדין החיטה.

ג. חיטה מבושלת

בדין חיטה פסק הרמב"ם בהלכות ברכות (פ"ג ה"ב):
 אכל דגן שלוק כמות שהוא מברך לפניו בורא פרי האדמה ולאחריו
 בורא נפשות רבות.
 (לאפוקי התוס'), ובהלכה ד' כתב:
 וכן דגן שחלקו או כתשו ובשלו בקדרה כגון הריפות וגרש הכרמל
 וכיוצא בהם וכו', בתחלה – מברך עליו בורא מיני מזונות.
 וכתב הכס"מ (ה"ב) שההגדרה של חיטה שלימה היינו אפילו בשלם, כיון שהם
 שלמים וז"ל:

ומפרש רבינו דהיינו אפילו בשלם, כיון שהם שלמים שלא הוסרה
 קליפתו ולא חילקו אותם. וזה שכתב אכל דגן שלוק – כלומר דלא מקרי
 מבושל כיון שלא הוסרה קליפתו ולא חילק, ואמר כמו שהוא כלומר
 כמו שמביאים אותו מהגורן, וכן כתב הרב רבינו יונה. וכיון שמברכים
 עליו בורא פרי האדמה מברכים עליו בורא נפשות רבות. ואע"ג דקתני
 "הכוסס את האורז – מברך בורא פרי האדמה", ומשמע דהיינו דוקא
 שאכלו חי – שאני התם שדרכו לבשלו שלם. ומ"מ צריך עיון למה לא
 כתב רבינו דין כוסס את האורז.

(ועי' לעיל שהבאנו את דברי הראשון לציון בעמ' יא של הספר).

ד. אורז מבושל

בהל' ברכות (פ"ג ה"י) כתב הרמב"ם:
 אורז שבשלו או שעשה ממנו פת: בתחילה – מברך עליו בורא מיני
 מזונות, ולבסוף – בורא נפשות רבות.
 וממה שלא כתב שבשלו עד שנתמעך כמו שכתב הרא"ש, משמע שהוא סובר
 שאורז שאני, שכן דרכו להאכל שלם, וכן הוכיח הברכ"י דלהלן. ואם כן לכאורה
 תימא על הב"י (כס"מ לעיל) שלא הביא הוכחה לסברתו מרמב"ם זה, וכן ממה שכתב
 הרמב"ם בענין אוכל חיטה "כמות שהיא", וכאן (בדיני אורז) לא כתב כן – משמע
 כסברת הב"י.

הרי"ף פסק שעל האורז מברך בתחילה בורא מיני מזונות ולבסוף בורא נפשות רבות. ועי' לרבינו יונה (שם) שמחלק בין אורז לדוחן, שאורז דרכו להיאכל כשהוא שלם, ומה שאין כן בדוחן שנאכל רק על ידי כתישה או טחינה. ועי' בשלטי גיבורים (שם) שאם בישל חיטים ולא נדבקו יחד מברך "האדמה".

ה. מסקנת ההלכה בחיטה מבושלת

בשו"ע (א"ח סי' רח סעי' ב) נפסקה ההלכה:

חמשת מיני דגן ששלקן או כתשן ועשה מהם תבשיל... מברך בורא מיני מזונות.

ובסעי' ד פסק השו"ע:

אבל דגן חי או עשוי קליות או שלוק והגרעינים – שלמים אינו מברך אלא בורא פרי האדמה, ולאחריו – בורא נפשות רבות. והתוס' נסתפקו אם יברך לאחריו ברכה מעין שלוש, ולכן כתבו שנכון שלא לאוכלו אלא בתוך הסעודה, ויפטרנו בברכת המזון.

ועי' במג"א (שם ס"ק ה) שדגן חי, היינו "חיטה שלימה עם הקליפה". ועי' במשנ"ב (שם ס"ק טו) שאם לא חילקם ולא נתמעכו בבישול אינם חשובים למזון. ואם היו חטים שלמים אבל הוסרה הקליפה הביא מחלוקת: יש אומרים דברכתן בורא מיני מזונות, ויש אומרים דברכתן בורא פרי האדמה. (וציין שם למג"א הג"ל, וכן למג"א בס"ק ב). ובשעה"צ (שם ס"ק ב) הביא פוסקים שכן מסבירים את דברי הרמב"ם בעיקר אם הוא שלם, ואפילו אם נתקלקל.

מסקנת המשנ"ב (שם) שאם מדובר בחיטה שלימה מקולפת, ובאופן שלא נדבקו יחד – לא יאכל אלא בתוך הסעודה. ומזה משמע שאין לכאורה לאכול "שלוה", משום שצורת החיטה ניכרת והגרעינים אינם מדובקים יחד אבל היא קלופה. ואם רוצה לאוכלה לבד; עליו לברך בורא פרי האדמה, ולא בורא מיני מזונות, כסברת הט"ז המובאת לקמן. ולאחריו נכנס לספק של התוס'. ולדעת הרמב"ם יברך לבסוף בורא נפשות, וכן סברת השו"ע.

ו. מסקנת ההלכה באורז מבושל

כל זה מדובר בחיטה ומשמע מדברי הש"ס (ברכות לו ע"א) שדין חיטה ודין אורז הוא שוה. אולם נראה שלדעת רבינו יונה וכן לדעת הרמב"ם, השו"ע ושאר אחרונים, שיש הבדל בין אורז לחיטה. כי מרן בשו"ע (א"ח סי' רח סעי' ז) פסק: הכוסס את האורז – מברך עליו בורא פרי האדמה, ולאחריו – בורא נפשות רבות. ואם בשלו (הגה: עד שנתמעך) או טחנו ועשה ממנו פת – מברך עליו בורא מיני מזונות; ואחריו – בורא נפשות רבות.

משמע שבזה יש מחלוקת בין השו"ע לרמ"א. לדעת רמ"א, אם האורז שלם – לא מברך "מזונות" אלא אם כן נתמעך כדעת הרא"ש דלעיל. ולדעת השו"ע – אין צורך שיתמעך האורז ואפילו הוא שלם – מברך עליו בורא מיני מזונות בתחילה, ולבסוף בורא נפשות רבות. וכן אנו נחיה צמודים למחלוקת דלעיל אם קלוף נקרא שלם או לא, עי' בביאור הלכה שם. וכבר עמד על זה הב"י וכתב את דברי הרא"ש שבעינן דווקא נתמעך כמו דייסה, והביא את סברת תר"י שיש לחלק בין אורז לחיטה. חיטה – אם היא שלמה לא נקראת מזון ונקראת כן רק אם נתמעכה או נתחלקה; ואילו אורז – דרכו לאוכלו שלם. ומאחר שכן אפילו שהוא שלם – מברך עליו בורא מיני מזונות, ועי' לכס"מ הנ"ל. ואם כן הרי שמרן פסק כתר"י, ורמ"א פסק כהרא"ש. אולם המג"א לא ניהא לו, וכותב על הרמ"א: מנין לו שהרא"ש יחלוק על החילוק של השו"ע. ועי' להגר"א שמשמע מדבריו שהוא סובר כחילוק של השו"ע בין חיטה לאורז, והביא סייעתא לדבריו מהגמ' (שם). וכבר הקשו המפרשים למה רמ"א לא כתב: "ויש אומרים עד שנתמעך". אלא כתב "עד שנתמעך", משמע שאין הוא חולק אלא מסביר את השו"ע.

הב"ח לאחר שהביא את סברת הרמ"א כתב שאעפ"כ; אם נתמעך – יברך מזונות, ואם שלם – לא יברך כסברת הרמ"א בורא פרי האדמה, אלא יאכל אותו תוך הסעודה לצאת ידי חובת סברתו של מרן הב"י. ועי' לקמן השגת המאמ"ר על זה, ועי' למשנ"ב (ס"ק כו) ולכה"ח (אות טל) על זה. ולדעת המשנ"ב, מי שמברך על אורז קלוף בורא מיני מזונות והוא שלם – יש לו על מי לסמוך. והביא בביאור הלכה (שם) כמה ראשונים שמשמע מהם שיש לחלק וכן כמה וכמה אחרונים. ולדברי הברכ"י – סברת השו"ע היא שאין מחלוקת בין הרא"ש לתר"י, עי' לקמן. בכל אופן המשנ"ב הביא את סברת הגר"א (שם) שמברך על אורז שלם בורא מיני מזונות, עי' שם מחלוקת מה נקרא אורז. וכבר החליט לנו הברכ"י שהאורז שלנו אין בו מחלוקת שהוא האורז שמברכים עליו מזונות, וכן פסק ערוך השלחן (סי' רח סעי' כא).

ז. ברכת אורז שלם

יש מחלוקת בין הברכ"י למאמר מרדכי בהסברת הב"י; לדעת הברכ"י (שם ס"ק ו) לא רק שדעת מרן הב"י בשו"ע כדעת הר"י שאפילו שלם – מברך עליו בורא מיני מזונות, אלא שכן היא גם דעת הרא"ש. והביא שם להקת ראשונים שסוברים כן לדעתו: הרי"ף, הרמב"ם, הסמ"ג, הרשב"א בחידושי, הרב צידה לדרך וספר הזיכרון שמשמע מהם אפילו לא נתמעך. וכן כתבו האחרונים: אורחות חיים, כלבו, אליהו רבה ומג"א. ומסיים הברכ"י:

דהכי רהטי דברי הראשונים, וכסתם השו"ע לברך בורא מיני מזונות על אורז מבושל והוא שלם.

וכן הביא מהלק"ט, וכל זה לאפוקי הביאור הלכה שלדעתו הראשונים סוברים כסברת הרמ"א.

המאמ"ר (ס"ק יג) לעומת זאת, לאחר שהביא את דברי הב"ח (המוזכר לעיל) החולק על הרמ"א: שלדעת הרמ"א, על השלם – יברך בורא פרי האדמה; ולדעת הב"ח, על השלם – לא יברך בורא פרי האדמה, אלא יאכל אותו באמצע הסעודה. וכתב המאמ"ר (שם) שמשמע מדברי הב"ח, שלדעת הב"י בשו"ע, יש לברך בורא מיני מזונות, ועל זה חולק הרמ"א. ולדעתו, אינו כן, אלא אם נתמערך, אליבא דכו"ע – מברך בורא מיני מזונות; ואם האורז שלם – מאחר וב"י מסופק בזה, לפיכך מספק לא יברך אלא שהכל. והקשה על הט"ז, שלדעתו, אם מברך בורא פרי האדמה – יוצא, ולא יברך מזונות. שלדעת הט"ז, בנידון דידן עדיף לברך בורא פרי האדמה, שזה יסוד הברכה, מאשר לברך "מזונות". ולדעת המאמ"ר, הרמ"א לא בא לחלוק על השו"ע, אלא להסביר דבריו שאיירי באופן שנתמערך, אבל אם שלם – גם הב"י מסכים שלא יברך בורא מיני מזונות. ואחר כך הביא את דברי הלבוש שאם נתמערך מברך בורא מיני מזונות, ושלם – בורא פרי האדמה. ולסברת המג"א הדין לכאורה להיפך; שהשאייר בצריך עיון את סברת הרמ"א שחולק על הב"י דדווקא בנתמערך – מברך בורא מיני מזונות, ותמה על הרמ"א למה חולק. ואילו המאמ"ר הקשה על המג"א, מנץ לו שלדעת השו"ע, על אורז שלם – מברך בורא מיני מזונות! והסיק שדברי הרמ"א נכונים, וקרא עליו "משה אמת ותורתו אמת". והמסקנא שלו – שאורז שלם – מברך עליו שהכל, או יאכל תוך הסעודה. ואח"כ הזכיר את דברי הברכ"י שעל אורז שלם מברך מ"מ וכן המנהג והעיקר, וכתב עליו המאמ"ר שאינו כן, אלא יש לחוש ולא לברך מ"מ רק על נתמערך, והחיד"א במחב"ר חזר וכתב והתייחס למה שכתב המאמ"ר, והמחב"ר (ס"ק א) חלק עליו, וחזר על דבריו שכמה ראשונים ואחרונים פוסקים כדעת השו"ע, שלדעתו אפילו שלם מברך מ"מ, ומסיים, מעיד עליו כי דין זה פלפלתי עם כמה גדולים רבנים מובהקים וכולם הודו לדברי, ועשו מעשה בעצמם לברך במ"מ על אורז שלם, וכן מנהג העולם. וכן כתב הכה"ח (שם בסי' רח אות טל), וכן סברת הב"ח בענין זה (ש"ר, פרשת פנחס אות ח"י) **שבין שלם בין נתמערך מברך בורא מיני מזונות, כי כן המנהג, ונגד מנהג לא אומרים ספק ברכות להקל.**

ח. מה יברך בספק

ובענין אם יש ספק – אם מברך האדמה או מזונות, שלדעת הט"ז יברך על האורז – האדמה, ולדעת המאמ"ר יברך – שהכל. מעיקרא תיקנו שיברך על האורז בורא מיני מזונות כי הוא מזון, אע"פ שבעיקרון יסוד ברכתו הוא האדמה. אך במקום ספק, סובר הט"ז, שיחזור לדינו המקורי – "האדמה"; והמאמ"ר חולק.

אפשר שיש להוסיף ג"כ מה שכתב מרן (סי' ר"ו סעי' א), אם יש ספק אם מברך על פרי מסויים העץ או האדמה שיברך האדמה, כי "האדמה" – פוטר, ולא אמר שיברך

שהכל. ועיין לכה"ח (סי' רו אות ב) שהביא משם דברי הבי"ש שלסברת הרמב"ם, אם בריך על פרי העץ – "האדמה" לא יצא יד"ח, ויש שגורסים יצא יד"ח; ולמד שלדעת הרמב"ם לא יצא. על כן אם יש ספק אם מברך "העץ" או "אדמה" – יברך שהכל, וכן משמע לכאורה מדברי הרב פעלים (ח"ב סי' כז) שיברך "שהכל" במקום ספק. ובעין זה כתב המשנ"ב (בביאור הלכה סי' רח סעי' ז) מאחר וקי"ל אם בריך על הכל מזונות – יצא יד"ח (עי' בשער הציון סי' רח ס"ק לא). ע"כ נראה שאם יש ספק עץ או אדמה – דעביד כמר עבד, ומאן דעביד כמר עבד (עיין כה"ח סי' רו ס"ק ד, וכן סברת האור החיים הקדוש בספרו ראשון לציון דף יד, ועי' שם לסברת החולקים).

ט. תבשיל מרוסק

יש מחלוקת בין הרמב"ם לרש"י בענין ריסוק תמרים: שלדעת הרמב"ם וכן פסק השו"ע (סי' רב סעי' ז) שהברכה לא משתנית, וכן פסק המשנ"ב לענין ריסוק תפוז"א. אולם לדעת הרמ"א (בשם תרוה"ד) שמברך על זה שהכל, וכדעת רש"י (ברכות לח ע"א ד"ה טרימא) שכתב על טרימא: "כל דבר הכתוש קצת ואינו מרוסק" מאחר ומינבר – מברך "העץ"; אבל אם רסקן – מברך שהכל.

ולמסקנא אנן פסקינן כסברת בא"ח (פנחס ג, רב פעלים ח"ב סי' כח) שאם ניכר חלק מהפרי – מברך את ברכתו; ואם מרוסק ממש – מברך שהכל. ולפיכך ברסק תפוז"א הנקרא "פירי", שהוא מרוסק ממש, לדעת תרוה"ד והבא"ח – יברך שהכל, ולדעת הפוסקים כרמב"ם – יברכו "האדמה", וכאמור אנן נקטינן מתוך ספק – יברך שהכל.

י. פרכיות אורז

לפיכך בענין פרכיות אורז, יש מי שאמר שיש להם דין אורז קלוי, שדינו כדין חיטה קלויה – שהברכה האדמה. ויש מי שאומר שמאחר ואין האורז מבושל אלא הוא מתבקע מהחום של האש – על כן ברכתו "האדמה". ויש אומרים שמאחר והם מתבקעים ונדבקים איש אל רעהו, אז אפילו לדעת הרמ"א – יברך מזונות כי דינו כמו מבושל ונתמעך. אולם מאחר ורמ"א פסק (סי' רב שם) שאם לא ניכר הצורה של הפרי – ברכתו שהכל. וצריכים להסביר שפירוש נתמעך באורז – היינו שנשאר עליו צורת אורז; או נאמר שדין אורז מבושל שאני. לפי זה בפרכיות אורז שהן נפוחות ואין היכר שזה הוא אורז אלא כעין בועות נפוחות – על כן ברכתו שהכל. והיה מקום לומר שדינו כמי שעשה פת מאורז שברכתו מזונות, אך נראה שהדין שונה מפת אורז, כי שם הוא נטחן קמח ולא ניכר אם קמח דגן הוא או אורז, אבל כאן בפרכיות יודעים שאין זה קמח, ועל כן ברכתו צריכה להיות שהכל, עכ"ז מי שמברך האדמה לא טועה.

יא. סיכום דיני ברכות בשלוה ופרכיות אורז

על **שלוה שלמה** – מברך "האדמה". בענין הברכה האחרונה – ישתדל לא לאכול שיעור. אם אבל – יברך בורא נפשות. ריסקה או הניחה לתוך משקה ונימוחה – מברך "מזונות". אבל שיעור – מברך ברכה אחרונה על המחיה.

על **רסק של תפו"א** – שהכל.

על **אורז שלם או נמעך** – "מזונות". ולדעת המשנ"ב ואחרוני אשכנז על אורז מבושל שלם – מברך "האדמה"; ואם ברך מזונות יש לו על מי לסמוך. אלא שהגאון והחזו"א סוברים כסברת מרן שמברך במ"מ; ולדעת הב"ח – יאכל בתוך הסעודה; ולדעת המאמר – יברך שהכל. אולם לדעת החיד"א ובא"ח, על אורז מבושל כשהוא שלם – מברך "מזונות".

על **פרכיות אורז** – יברך שהכל, ובדיעבד, אם ברך "האדמה" או "מזונות" – יצא יד"ח. (ועי' לכה"ח סי' רו ס"ק ו ובא"ח בלק אות יג).

יב. דיני נבטים לתרומות ומעשרות ולברכה

הגמרא במסכת שבת (נ ע"ב) הביאה את המשנה בכלאיים (פ"א מ"ט):
הטומן לפת וצנונות תחת הגפן, אם היו מקצת עליו מגולין – אינו חושש
לא משום כלאיים ולא משום שביעית ולא משום מעשרות, וניטלין
בשבת...

ופירש"י (שבת שם ד"ה הטומן): "להשתמר בקרקע שכן דרכו...", ובר"ה "ולא משום מעשר" כתב: "דנימא בטלה לה אגב קרקע והרי הוא כלוקטה מתחילה, ויהא צריך לעשר על הנוסף שמא ניתוסף". משמע מדברי רש"י שמדובר בירק המעושר וכל הבעיה היא על תוספת הגידול.

וכן כתבו התוס' (שם ד"ה הטומן):

ואומר ר"י דרגילות הוא שמתווספין מחמת ליחלוחית הקרקע כמו שאנו רואין שומין ובצלים שמתווספין אפי' כשמונחין בחלון; ועל אותו תוספת קאמר דלא בעי לעישורי. ודוקא נקט הטומן אבל במתכוון לנטיעה – חושש משום כולן.

המשנה במסכת מעשרות (פ"ה מ"ב) כתבה:

בצלים שהשרישו בעליה – טהרו מלטמא. נפלה עליהם מפולת והם מגולים – הרי הם כנטועים בשדה.

והסביר רע"ב (שם), שדיני טומאה יש להם דין מיוחד אבל לכל מילי דינם כתלושים, הן למעשר והן לשביעית, יעו"ש. וגם חילק אם השרישו בעליה או בקופה. ע"ש במשנה הראשונה שלא דווקא אם השרישו בעליה, אלא אפילו אם טמן בשדה

והשרישו – דינם כדין העליה. ולאפוקי התוס' (שבת שם) שמשמע שאם התכוון לנטיעה והשרישו – אין ניטלין בשבת וצריך לעשרם.

ועיין בשו"ע (א"ח ס' שי"א סעי' ח') שפסק:

צנון שטמן בארץ ומקצת עליו מגולין ולא השריש וגם לא נתכוון לזריעה נוטלו אעפ"י שבנטילתו מזיז עפר ממקומו ואעפ"י שהוסיף מחמת לחות הקרקע – מותר.

נמצאנו למדים שגם מרן חושש לאם אדם מתכוון בזריעה, ולדעתו אם התכוון לזריעה אפי' אם לא השריש – אסור. ולאפוקי מה שכתב המג"א שם (ס"ק כב) שלדעתו אפי' התכוון לזריעה אם לא השריש – מותר.

וכן פסק בשו"ע (לקמן בס' שלו סעי' ו):

עשבים שתחבן בעפר מבעוד יום כדי שיהיו לחים – מותר לאחז בעלים ולהוציאם והוא שלא השרישו וגם צריך שאינו רוצה בהשרשתן אבל אם התכוון לזריעה – אסור.

גם מכאן משמע שיש נפ"ק גדולה אם התכוון לזריעה או לא התכוון לזריעה. ונראה בנד"ד של הנבטים, אעפ"י שעושים זאת לא בקרקע אלא במים, כיון שבשבת אין דין קרקע דווקא (כמו בשביעית) ומשרשים אותם ומתכוונים להשרשתן – אסור.

הרמב"ם (הל' מעשר פ"א הי"א) כתב:

בצלים שהשרישו זה בצד זה, אפילו השרישו בקרקע עליה – פטורין מן המעשרות. נפלה עליהן מפולת והרי הן מגולין – הרי אלו כנטועין בשדה וחייבין במעשרות.

ועיין לכס"מ שהביא מקור לכך מהמשנה מעשרות דלעיל. ובירושלמי (מעשרות

פ"ה ה"א, כב ע"א):

ר' יוחנן בשם ר' ינאי: ערימה של בצלים שהשרישה – התולש מהם בשבת פטור. ואינו רוצה בהשרשתן? אמר ליה ר' שמעון בן לקיש, מאי איכפלה שבת, גבי מעשרות לא תנינן אלא אינו חושש לא משום כלאיים ולא משום שביעית ולא משום מעשרות וניטלין בשבת. אמר ר' זירא לר' אבהו, חמי מה אמר לא אמר. אלא מאי איכפלה שבת גבי מעשרות הא שביעית איכפלה שאם היה רוצה בהשרשתן שהם אסורים משום ספיחין ואם לאו מותרין משום ספיחין.

ואחרי זה סתים אם "השרישו בקופה הרי הן בחזקתן למעשרות ולשביעית...". וע"ש באורך בפירוש רידב"ז אם רוצה בהשרשתן ואם אינו רוצה, וע"ש אם מותר לתלוש מהם בשבת. לדעת הפנ"מ אליבא דר' יוחנן – אפילו אם השרישו, התולש מהן בשבת – פטור מפני שאינו רוצה בהשרשתן; וריש לקיש חולק על ר' יוחנן במקרה שהשרישו. וע"ש תוס' רי"ד שאומר שסוגיא זו חמורה מאוד.

אולם הרמב"ם (פיה"מ מעשרות פ"א מ"ב) כתב: "בצלים שהשרישו בעליה טהרו מלטמא – לפי שאינם אוכל וכבר נפסדו", אבל אם נפלה עליהם מפולת והם מגולים

זה כמו כל זרע הנזרע באדמה ומפסיד, ואז דינו כדין מחובר לשביעית ולשבת. ועיין לאור שמח (הל' מעשר פ"א הי"א) שפירש את דברי הרמב"ם שאם הוסיפו בעליה וגדלו, מזה שגדל יותר – פטור מן המעשרות במקרה שכבר עישר את הבצל. אולם מפירוש המשניות להרמב"ם (שם) משמע שאם גדלו חייבים במעשרות ומה שאמר בפירוש המשנה איירי במעשרות שנפסדו באכילה.

לפי דברי הירושלמי והתוס', העיקר הוא אם מתכוון שיושרשו ואכן השרישו וכן אם מתכוון לזריעה כמו שכתוב בשו"ע. וכן מבואר בתוס' (שם) ובב"י (סי' שיא וסי' שלז), שאם נתכוון לזריעה אסור. ואינו דומה למה שהבצלים גדלים בחלון, כמו שאומרים התוספות, ששם איירי שלא מתכוון לזריעה ולא להשרשה.

יג. סיכום דיני נבטים לתרו"מ ולברכה

לנר"ד אין לנו צורך ליכנס למחלוקת המפורסמת המבוארת ב"נחפה בכסף", אם זריעה במים היא זריעה. וכן למחלוקת המבוארת בין חיי אדם לשדי חמד אם דבר הגדל במים ברכתו שהכל או אדמה או העץ.

אבל משמע מהדברים דלעיל שאם אדם נוטע לשם נטיעה ומשאיר את הבצלים לשם גידול ומתכוון לכך – אסור לתולשו בשבת וחייב בתרו"מ, אפילו שאינם בקרקע. ולפיכך חיטה שמנביטים אותה במיוחד כדי שתהיה ראויה לאכילה, ומכיוון שרבים הם המשתמשים בכך, הגם שאוכלים אותה כמות שהיא – אין לו דין כוסס אלא דין שאוכל דבר העשוי מחיטה, ונאכל כמות שהוא חי – ע"כ ברכתה מחנות וחייב בתרו"מ. ואם אדם מנביט חיטה בביתו או שאר נבטים – אסור לתלוש מהם בשבת.